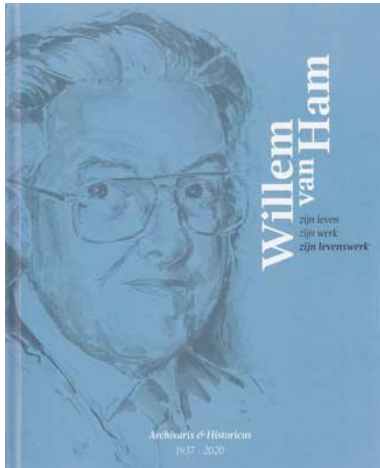

Willem van Ham, zijn leven, zijn werk, zijn levenswerk

Korte beschrijving van de inhoud

([inhoudstabel achteraan](#))

Willem van Ham overleed op 3 juni 2020. Al snel werd duidelijk dat er een boek ter nagedachtenis aan zijn leven en zijn werk moest worden uitgebracht. Immers, zijn verdiensten op het gebied van archivaliek, geschiedenis, wapen- en vlaggenkunde kunnen niet worden overschat. Naast de ontsluiting van talloze bronnen zijn er bijna 600 publicaties van zijn hand verschenen. Willem heeft het overgrote deel van zijn tijd en zijn leven aan onderzoek en publiceren gewijd. Het initiatief voor de uitgave van dit boek ging uit van Han Bos, die 43 jaar lang bevriend is geweest met Willem, en van Johanna Jacobs.

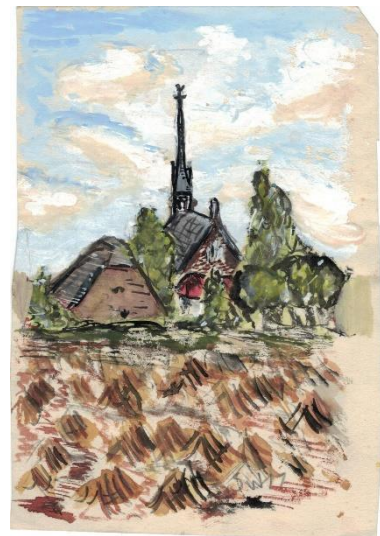
Willem verkeerde in vriendenkringen en netwerken die niet altijd met elkaar in verbinding stonden. Soms werkte hij jarenlang met vakgenoten samen, soms was die samenwerking incidenteel. Er werd een lijst van potentiële auteurs opgesteld en zij zijn benaderd met de vraag of zij een bijdrage voor het herdenkingsboek zouden willen schrijven.

Uitdrukkelijk was er door de initiatiefnemers van het boek besloten dat er *vrijheid* moest zijn: iedereen die benaderd was, zou op geheel eigen wijze invulling mogen geven aan het verzoek om deel te nemen. Op 3 juni 2021 werd het eerste exemplaar van het boek overhandigd aan de commissaris van de Koning van de provincie Noord-Brabant, mevrouw Ina Adema.

Het boek begint met een autobiografie die Willem heeft geschreven op verzoek van de *Heemkundekring De Steenen Kamer* in Steenberg en die in 2014 in het jaarboek van de kring is gepubliceerd. De afbeeldingen bij de oorspronkelijke publicatie van deze autobiografie verschillen aanzienlijk van die in dit boek. In de nalatenschap van Willem zijn er namelijk tal van baby-, peuter-, kleuter- en jeugdfoto's aangetroffen, evenals een hele reeks opmerkelijke kindertekeningen.

Daarmee is niet alleen deze autobiografie verlicht, maar ook de bijdrage van Han Leune, waarin Willems geboorteplaats Fijnaart en zijn latere woonplaatsen De Heen en Steenberg worden belicht. Een apart item werd gewijd aan de kindertekeningen, onder het kopje *De onbekende Willem van Ham*. In zijn pubertijd is Willem veel opgetrokken met Harry Vlamings, een leeftijd- en stadsgenoot. De jongens deelden een gezamenlijke interesse in de geschiedenis van Steenberg en wijde omgeving. De ontdekkingen die zij bij hun zoektochten deden, werden niet alleen gefotografeerd door Harry, maar ook door beiden getekend en geaquarelleerd.

Van veel latere datum, eind jaren negentig van de vorige eeuw, zijn de herinneringen van Anton Houben aan Willem en van recente datum de impressies van Janno den Engelsman en zijn gezin.

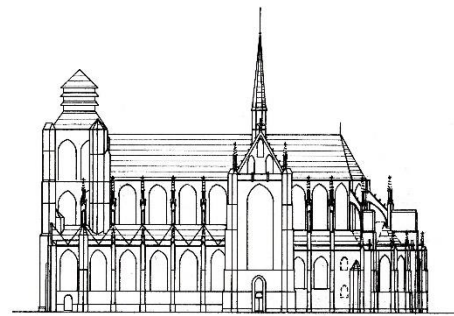
Postuum zijn er ook enkele wensen van Willem vervuld. Hein Sommer en Bea Hoeks-De Laat zijn er in geslaagd om de scheepstypen op de Mauritskaart te identificeren en om een

verklaring te vinden voor hun aanwezigheid. De *Mauritskaart* is mét de *Gastelse kaart* onderwerp van studie geweest van Willem en Karel Leenders in *Polders in kaart - Noord-West Brabant 1565-1590*, dat in 2018 is verschenen.

Naar aanleiding van Willems laatste artikel *Goed en geld, geld en goed. Jan IV van Bergen als domeinheer*, in 2020 postuum gepubliceerd in *Jan IV van Bergen 1528-1567. Leven en nalatenschap van een (on)fortuinlijk markies*, had Willem aan Ria Weyts-Ramondt, die in genoemd boek een bijdrage heeft geschreven over de kleding van Jan IV, te kennen gegeven ook benieuwd te zijn naar de kleding van de markiezin en van adellijke dames uit diezelfde tijd. Aan die wens van Willem voldoet Ria in haar artikel.

De bouwgeschiedenis van de Sint-Gertrudiskerk in Bergen op Zoom was regelmatig gesprekstof tussen Willem en Han. Met name de in de bronnen genoemde maatvoering, de *Antwerpse voet*, vormde uitgangspunt voor onderzoek van soortgelijke kerken in die periode in de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden. Wanneer Willem en Han een stad bezochten, dan werd de kerk aldaar altijd uitvoerig bekeken. Dat heeft geleid tot een interessante plaatsing van de Bergse kerk in een bredere architectonische context in een eerste bijdrage aan dit boek van Han Bos. Herhaaldelijk was er bij dergelijke gelegenheden door Willem opgemerkt dat er nog geen samenhangend artikel was gepubliceerd over de restauratiegeschiedenis van dezelfde kerk. Dat artikel verschijnt nu als de tweede bijdrage van de hand van Han Bos.

Maar er zijn in dit boek ook artikelen opgenomen die het resultaat van nieuw onderzoek zijn. Paul van Peteghem begint zijn bijdrage met de constatering dat François van Bourgondië geen onbekende was voor Willem van Ham en sterker, dat hij en Willem de enigen waren die wisten dat deze heer van Falais één en dezelfde persoon was als de heer van Nieuwerve. Uitgangspunt voor Van Peteghems bijdrage vormt een zin in het proefschrift van Willem: "Een opvallend figuur moet François van Bourgondië, heer van Nieuwerve (op Walcheren) zijn geweest". En daarmee heeft hij niets te veel gezegd. Door onderzoek naar deze François van Bourgondië is Paul van Peteghem veel te weten gekomen over François zelf, zijn milieu en de interactie tussen beiden.

Het kasteel van Wouw is al decennialang onderwerp van artikelen van (amateur)historici en heemkundigen. De recente opgravingen hebben veel nieuwe gegevens aan het licht

gebracht, sommige zelfs spectaculair, zoals uit het artikel van Marco Vermunt blijkt. Hierdoor wordt een groot aantal mythes en eerdere veronderstellingen ontkracht en blijkt het kasteel een van de meest bijzondere en interessantste van Nederland te zijn geweest.

Van meet af aan was Willem

geïnteresseerd in wapens en vlaggen. Zeer kort, zes jaar, voerde de opvolger van de *Verenigde Oost-Indische Compagnie*, de *Raad van Aziatische Bezittingen en Etablissements*, zijn eigen vlag. Over het ontstaan en de vormgeving van deze vlag gaat de bijdrage van Jos Poels.

Joss Hopstaken en Cees Vanwesenbeeck hebben een bijdrage geschreven die vervolgonderzoeken zijn van eerder onderzoek door Willem. In zijn proefschrift *Macht en gezag in het Markiezaat* uit 2000 heeft Willem een lijst van de drossaarden van Wouw in genoemde tijdsspanne opgenomen. Joss Hopstaken heeft de drossaarden na 1578 tot en met de laatste in 1803 in beeld gebracht.

In 1973 verscheen het boek *Tekeningen van Bergen op Zoom, Topografische afbeeldingen van Bergen op Zoom en omgeving uit de zestiende tot en met de achttiende eeuw*, de weerslag van een uitgebreid onderzoek door Willem en Jan van Mosselveld. Dit werk was een eerste inventarisatie van de topografische tekeningen van Bergen op Zoom en is nog steeds een belangrijk naslagwerk. Sinds de publicatie van het boek zijn er nieuwe, onbekende tekeningen in collecties in binnen- en buitenland aangetroffen. Hiervan geeft Cees Vanwesenbeeck een overzicht tot en met 2020, met de kanttekening dat dit niet de eindstand is. Er zullen ongetwijfeld nieuwe ontdekkingen volgen...

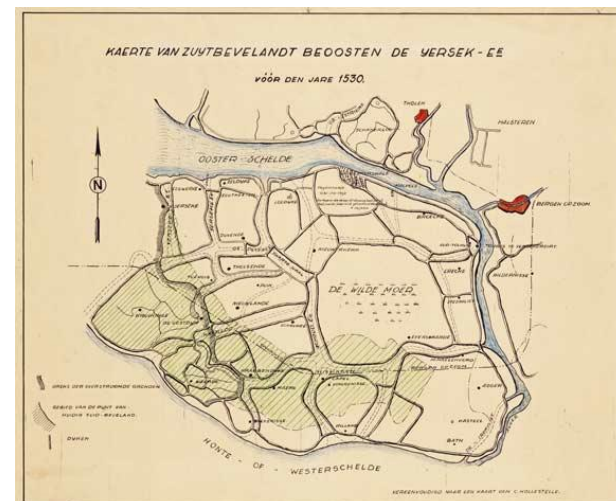

Vergelijkende studies tussen het onderzoeksgebied van Willem betreffende de heren en markiezen van stad en land van Bergen op Zoom en de onderzoeksgebieden van Ton Kappelhof over de heer en vrouwe van Breda in 1454 en van Aafje Groustra over de Gelderse graven/hertogen in de middeleeuwen, hebben geresulteerd in interessante bijdragen van hun hand.

Hugo de Schepper, groot kenner van de Nederlanden tijdens het Spaanse bewind, geeft aan de hand van drie zestiende-eeuwse begrippen – *Justicie, Gracie en Policie* – inzicht in de opvattingen van koning Filips II ten aanzien van dit gebiedsdeel en de wijze waarop deze in de praktijk werden gebracht door de hertog van Alva. Anton van der Lem houdt zich via een open wetenschappelijk platform eveneens met deze periode bezig en roept geïnteresseerden op om op dit podium onderzoeksresultaten te plaatsen – net zoals Willem van Ham eerder ook heeft gedaan.

Rudi Dercks refereert in zijn artikel aan de bijdrage van Willem van Ham aan de expositie met catalogus *Schatten uit de Schelde* die in 1987 in *museum het Markiezenhof* in Bergen op Zoom heeft plaatsgevonden.

Een duidelijk beeld van de desastreuze gevolgen van vloedgolven die het Markiezaat en Reimerswaal in het verleden hebben getroffen, wordt geschetst door Yolande Kortlever.

Hierboven kwam het proefschrift van Willem van Ham al meerdere keren ter sprake. In een essay vergelijkt Han Polman de ontwikkeling van macht en gezag in dit proefschrift met macht en gezag in onze huidige tijd.

Een mooi overzicht van hoe regionale en lokale geschiedschrijving eerst voorbehouden was aan de elite, vervolgens aan de gegoede middenstand en tenslotte aan geïnteresseerde burgers, wordt geboden door Jelle Vervloet.

Willem heeft, zoals de bibliografie aantoont, een enorm oeuvre nagelaten. Via grafieken en in een toelichting maakt Karel Leenders inzichtelijk over welke onderwerpen en hoe vaak Willem heeft gepubliceerd en in welke periode van zijn leven hij het meest productief was. Door deze visualisatie wordt het belang van de onderzoeker en wetenschapper Willem van Ham naast een lange lijst titels op een aansprekende wijze aangetoond.

Willems publicaties vormen de basis of de aanleiding voor verder onderzoek door anderen, zoals uit het bovenstaande blijkt. Aan de hand van de historiografie van één onderwerp in zijn oeuvre, het *Markiezenhof*, toont Bart van Eekelen het belang hiervan aan. Van Ham heeft niet alleen enorme hoeveelheden bronnen ontsloten (kwantiteit), maar ook bronnen die van groot belang zijn voor andere wetenschappers (kwaliteit). Hij was hierin dienstbaar aan de wetenschap. Diezelfde dienstbaarheid wordt door meerdere auteurs vermeld: zij hebben nooit tevergeefs een beroep gedaan op zijn kennis of zijn hulpvaardigheid.

Willems belangstelling voor wapens is al eerder gememoreerd. Twee leden van de *Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde* van de *Stichting Brabants Heem* – Kees Leijten en Martien Veekens - combineren hun bijdrage met herinneringen aan Willem als lid van deze commissie. Deze commissie legt momenteel de laatste hand aan een herziene uitgave van het door Willem in 1986 gepubliceerde standaardwerk *Wapens en vlaggen van Noord-Brabant. Wapens en vlaggen van de provincie, gemeenten en waterschappen*. Met Hans van Heijningen heeft Willem tientallen jaren gecorrespondeerd over voorstellen voor ontwerpen voor vlaggen en wapens voor gemeenten en waterschappen. Deze voorstellen werden door Van Heijningen in concrete tekeningen uitgewerkt en daarover gaat zijn bijdrage. Theun Okkerse en Willem van Ham waren betrokken bij het blad *Vlag!* van de *Nederlandse Vereniging voor Vlaggenkunde*. Okkerse haalt herinneringen op aan Willems laatste bijdrage aan dit blad. Hans de Boo behandelt een specialisme binnen de wapens: molens die daarin voorkomen en waartoe deze te herleiden zijn. Over de reconstructie en de wapens op de *Stadspuut* op de Grote Markt in 's-Hertogenbosch gaan de bijdragen van William Coolen en Jan Weyts. Willems brede kennis van de geschiedenis van deze wapens bleek van cruciaal belang te zijn geweest in het proces, zoals de auteurs aantonen. *Vreemde eenden in de bijt* zijn de bijdragen van Otto Schutte en Johanna Jacobs. Eerstgenoemde heeft een genealogie samengesteld van de overerving van de voornaam *Evert* en alle afleidingen daarvan in mannen- en vrouwennamen.

Aan de hand van een map met documenten die op het eerste gezicht geen verband met elkaar hielden, is Johanna een zoektocht gestart die is uitgemond in het achterhalen van de wijze waarop twee kelken door de Bergse zilversmid Toon Pelle tot stand zijn gekomen.

De vrijheid die de auteurs uitdrukkelijk is geboden om hun bijdragen naar eigen inzicht in te vullen, heeft geleid tot een kleurrijke waaier, een bont palet. Vanuit zeer verschillende invalshoeken en herinneringen aan Willem van Ham krijgt de lezer een goed beeld van zijn leven, zijn werk, zijn levenswerk.

Een complete opsomming van de bijdragen:

Voorwoord	<i>Han Bos en Johanna Jacobs</i>
1 Autobiografie van Willem van Ham	<i>Willem van Ham</i>
2 Nieuw ontdekte tekeningen van Bergen op Zoom	<i>Cees Vanwesenbeeck</i>
3 Een moreel offensief van de heer en vrouwe van Breda in 1454	<i>Ton Kappelhof</i>
4 Opgravingen op de Kasteelweide; Archeologisch onderzoek naar de resten van het kasteel van Wouw	<i>Marco Vermunt</i>
5 Willem van Ham en Steenbergen	<i>Han Leune</i>
6 Raakvlakken in bestuur en beheer door de heren van Bergen op Zoom en de Gelderse graven/hertogen in de middeleeuwen	<i>Aafje Groustra-Werdekker</i>
7 De Sint-Gertrudiskerk te Bergen op Zoom; Een dynamisch gebouw uit de late middeleeuwen	<i>Han Bos</i>
8 Herinneringen aan Willem van Ham	<i>Rudi Dercks</i>
9 De verdrinken landen van het Markiezaat en Reimerswaal; Een stormachtige zestiende eeuw	<i>Yolande Kortlever</i>
10 Willem van Ham en de Opstand(-site); hart voor heel Brabant	<i>Anton van der Lem</i>
11 Een speurtocht in een nagelaten dossier van de zilversmeden Wim en Toon Pelle	<i>Johanna Jacobs</i>
12 "Procedamus ad fontes!"; Bijdragen van Willem van Ham aan onze kennis over het Markiezenhof	<i>Bart van Eekelen</i>
13 De onbekende Willem van Ham	<i>Han Bos en Johanna Jacobs</i>
14 Uniek erfgoed van Willem van Ham	<i>Hans van Heijningen</i>
15 Franciscus Falesius a Burgundia: François de Falais, heer van Nieuwerve	<i>Paul van Peteghem</i>
16 Het ideaal van Canneman; De restauratiegeschiedenis van de Sint-Gertrudiskerk in Bergen op Zoom	<i>Han Bos</i>
17 Ontwikkeling van macht en gezag	<i>Han Polman</i>
18 Aan den lezer	<i>Harry Vlamings</i>
19 <i>Justicie, Gracie en Policie</i> in de Nederlanden onder de Hertog van Alva, 1567-1573	<i>Hugo de Schepper</i>
20 Scheepjes op de Mauritskaart	<i>Hein Sommer & Bea Hoeks- de Laat</i>
21 Meneer Pannenkoek	<i>Janno den Engelsman</i>
22 De reconstructie van de Stadspuit in 's-Hertogenbosch	<i>Jan Weyts</i>
23 Wapens met molens	<i>Hans de Boo</i>
24 Over de veranderende positie van geschiedenis in wetenschap en samenleving: van <i>top down</i> naar <i>bottom up</i>	<i>Jelle Vervloet</i>
25 Willem van Ham: Iemand die je niet vergeet	<i>Kees Leijten</i>
26 De drossaarden van Wouw, 1578-1803	<i>Joss Hopstaken</i>
27 Gedrukt en beschouwd; Een kleine analyse van de bibliografie van Willem van Ham	<i>Karel Leenders</i>

28	Wij oud...??? Den duvel is oud	<i>Anton Houben (Inleiding door Johanna Jacobs)</i>
29	Heraldische contacten met Willem van Ham	<i>William Coolen</i>
30	Overerving van de voornaam Evert	<i>Otto Schutte</i>
31	De kleding van Maria de Lannoy, markiezin van Bergen op Zoom (1534-1580)	<i>Ria Weyts-Ramondt</i>
32	Vlaggen gevoerd door VOC-opvolger Raad van de Aziatische Bezittingen en Etablissements (1800-1806)	<i>Jos Poels</i>
33	... maar ook een man met een groot hart	<i>Theun Okkerse</i>
34	In Memoriam Willem van Ham	<i>Martien Veekens</i>